

Interacțiunea imaginației cu procesele cognitive și motivația

Procesele psihice se împart în procese cognitive și procese reglatorii. Procesele cognitive sunt procesele prin care omul descoperă lumea înconjurătoare și cu ajutorul căror poate să o înțeleagă. Acestea se pot clasifica în procese senzoriale (senzațiile, percepțiile și reprezentările) și procese logice (gândirea, memoria și imaginația). Procesele reglatorii sunt procesele prin care omul se pune în relație cu tot ceea ce îl înconjoară. Acestea sunt voința, atenția, motivația și imaginația.

Imaginația este un proces cognitiv complex de elaborare a unor imagini și proiecte noi, pe baza combinării și transformării experienței.

Omul este capabil de o performanță unică, aceea a realizării unității dintre trecut, prezent și viitor, imaginația fiind legată mai ales de ceea ce va fi. Detașându-se de prezentul imediat, de aici și acum, omul își organizează și proiectează acțiunile, anticipând atât drumul care va fi parcurs, cât și rezultatele care vor fi obținute. Dacă omul nu ar avea imaginație, ar reacționa, orientându-se numai pas cu pas după indicatorii perceptivi din contextul real în care își desfășoară activitatea și deci nu ar avea o direcție precisă, ar învăța fragmentar, sacadat, cu stagnări și erori până la un rezultat oarecare. Dispunând de imaginație, poate să-și elaboreze mintal scopul și planul desfășurării activității, pe baza căruia să se conducă, să-și regleze permanent acțiunile, să evite erorile și să aibă mai mare eficiență. Mai mult chiar, omul poate interveni activ, transformativ, creativ în ambianță, poate obține mereu ceva nou, ceea ce l-a și făcut să fie creator de cultură.

Acest proces cognitiv complex este specific numai omului, apare pe o anumită treaptă a dezvoltării sale psihice, adică după ce au apărut și alte procese și funcții psihice care-i pregătesc desfășurarea: dezvoltarea reprezentărilor, achiziția limbajului, evoluția inteligenței, îmbogățirea experienței de viață etc.

De fapt, imaginația odată apărută interacționează permanent cu toate procesele psihice și mai ales cu memoria, gândirea și limbajul. Procesul imaginativ include aceste interacțiuni în mod obligatoriu, însă în același timp el se deosebește de respectivele procese psihice și dispune și de mecanisme specifice de procesare a datelor experienței anterioare.

Ca proces cognitiv, imaginația realizează o procesare specială a datelor inițiale provenite din experiență, datorită nu numai interacțiunilor complexe cu celelalte procese, ci și unor procedee proprii și unei combinatorici care-i sunt caracteristice.

Spre deosebire de gândire, care dispune de operații, imaginația pune în lucru procedee numeroase și variate.

În ceea ce privește legăturile imaginației cu celelalte procese psihice, se poate observa că acestea sunt, după cum am spus și mai sus, numeroase și apar încă de la nivelul senzațiilor. Deși imaginația se dezvoltă ca proces după apariția unor procese mult mai complexe decât senzațiile. Totuși, se poate observa prezența imaginației în sinteză, ce apar în urma legii interacțiunii analizatorilor, una din legile senzațiilor. Sinestezia constă în faptul că stimularea unui analizator produce efecte senzoriale specifice într-un alt analizator, deși acesta nu a fost stimulat. De exemplu, o stimulare sonoră muzicală poate produce și efecte de vedere cromatice și invers. În limbaj curent se spune că unele sunete sunt catifelate, unele culori sunt dulci etc. Sinestezia pare a fi o premisă a dotației artistice în pictură, muzică, coreografie.

Reprezentările pot fi componente importante ale procesului de imaginație, atât în forma ei reproductivă, cât și creatoare. Actele imaginative constau în combinarea și recombinarea imaginilor din experiența anterioară.

Între gândire și imaginație există o legătură foarte puternică. Cele două procese se și aseamănă, se și deosebesc și totodată, se află în interacțiuni reciproce. Prin gândire, omul cunoaște ceea ce este esențial, necesar, general din realitatea existentă sau ceea ce este ipotetic, posibil, dar fundamental logic. Imaginația explorează cu precădere necunoscutul, posibilul, viitorul. Prezența imaginației în gândire se observă atât în înțelegere, cât și în procesul complex al rezolvării de probleme.

Înțelegerea exprimă cel mai bine dimensiunea procesului de gândire, care descrie modul cum sunt procesate informațiile. În procesarea ascendentă, înțelegerea este rezultatul unui demers mai îndelungat (uneori de ani de zile) de acumulare de informații care sunt reunite în grupări succesive. În acest caz, înțelegerea este o înmănunchere, o integrare de însușiri într-o reprezentare generală, un concept empiric. În procesarea descendentă, înțelegerea este rezultatul impunerii unor modele explicative ale realității prin învățare, instruire, educație. De astă dată, înțelegerea se manifestă prin expansiune, ca și cum ar lua în posesie o serie de date, situații, fenomene care i se subordonează. Dacă în procesarea ascendentă înțelegerea este o consecință, în cea descendentă este o premisă. Rezultă că a gândi este sinonim cu a înțelege. Conceptele, noțiunile au o existență psihologică, adică funcționează în mintea noastră în măsură în care știm ce înseamnă, în măsura în care înțelegem conținuturile lor, adică suntem în posesia semnificației lor. Înțelegerea ne conduce la o explicație, iar explicația ne permite elaborarea unui model funcțional al realității reflectate.

Rezolvarea de probleme este domeniul performanțial al gândirii. Este un proces complex, care izează de strategii, se desfășoară în etape și poate lua forma rezolvării creative. Strategiile rezolutive sunt numeroase, dar pot fi grupate în două mari categorii, în funcție de tipul de probleme și de mijloacele utilizate în rezolvarea lor. Vorbim astfel despre strategii algoritmice și strategii euristice.

Strategia euristică exprimă o divergență, un conflict, o discordanță între problemă, mijloace și soluție. De obicei, problema este slab definită, slab structurată, cerințele sunt vag formulate, au mai mult un caracter ipotetic, probabilist, după formula "ce ar fi dacă...", mijloacele, formulele de lucru nu ne conduc automat la rezultat, trebuie să explorăm, să inventariem mai multe căi și mijloace, iar soluția se relevă ca o descoperire. Este modul de rezolvare a problemelor foarte complexe, prin explorare, descoperire, este un mod de rezolvare productiv sau creativ.

Etapele procesului rezolutiv pot fi grupate în două momente majore: punerea problemei și rezolvarea problemei. Elementul esențial al primei etape este elaborarea unei reprezentări mintale interne a problemei. Acesta se realizează în baza definirii datelor problemei, a explorării bazei de cunoștințe proprii cu privire la tipul de problemă cu care ne confruntăm, la mijloacele adecvate de lucru și prin avansarea unor ipoteze asupra soluțiilor posibile. Rezolvarea propriu-zisă face apel la strategii de tip algoritmic, euristic sau combinate, apoi rezultatul este supus verificării și procesul poate fi încheiat dacă s-a ajuns la soluția corectă sau reluată dacă rezolvarea este incompletă sau incorectă.

Prin urmare, gândirea, inteligența oferă idei și date asupra realului și, totodată, ghidează într-o anumită măsură transformările imaginative. Imaginația la rândul ei participă la elaborarea ipotezelor, la găsirea unor strategii și procedee practice de rezolvare a problemelor.

Memoria este cea care oferă material de combinare pentru imaginație, cum ar fi: reprezentări, idei, trăiri afective etc. și, totodată, conservă produsele sale finale. Dar imaginația se deosebește clar de memorie. Aceasta are caracter reproductiv, adică este cu atât mai eficientă cu cât

este mai fidelă față de cele învățate, iar imaginația este cu atât mai valoroasă cu cât rezultatele sale se deosebesc de ceea ce există în experiențe subiectului și, mai ales, față de ceea ce a dobândit societatea. Prin urmare, imaginația trece dincolo de experiența pe care o are fiecare, transformând-o, recombinaând-o și ajungând la noi rezultate.

Motivele întrețin o receptivitate crescută pentru anumite elemente ale realului, permit aducerea acestora în prim-plan, reliefaarea lor după alte criterii decât cele ale gândirii, generarea unor noi legături și restructurări. Dorința puternică de a dispune de un telefon mobil de ultimă generație ne face repede să ne proiectăm imaginativ în grupul prietenilor și să stârnim admirația lor. Aspirația de a urma medicina după terminarea liceului face ca cel în cauză să se viseze adesea în spațiul specific instituțiilor medicale. Motivația își face totodată simțită prezența în procesul complex al imaginației în câteva din formele acesteia, și anume reveria, imaginația reproductivă și visul de perspectivă.

Reveria se desfășoară în timpul stărilor de veghe și de relaxare, când parcă cel în cauză își lasă gândurile să vagabondeze. Pornind de la ceea ce vede sau de la o idee care i-a rămas în minte, încep să apară șiruri de imagini și idei propulsate de dorințe și de așteptări. Acestea evoluează într-o direcție fantezistă, iar persoana le urmărește pasiv și din când în când poate interveni cu o ușoară dirijare în direcția dorințelor. Reveria este un fel de experiment mental privind îndeplinirea fictivă a dorințelor și reducând astfel tensiunea psihică internă generată de ele. Totodată, reveria poate ocaziona combinații noi și originale care pot fi valorificate în formele superioare ale imaginației. De aceea, unii autori recomandă reveria de scurtă durată ca pe o cale a stimulării creativității. Dar reveria prelungită poate fi defavorabilă dezvoltării personalității, pentru că satisfacerea fictivă a dorințelor poate anula activitățile reale, practice, eficiente.

Imaginația reproductivă este o formă activă, conștientă și voluntară constând în construirea mentală a imaginii unor realități existente în prezent sau în trecut, dar care nu pot fi percepute direct. Această formă a imaginației se deosebește de memoria imaginilor, pentru că produsele ei nu au corespondent în experiența anterioară proprie și sunt, în același timp, rezultatul unui proces activ, în plină desfășurare. Ea este cu atât mai valoroasă cu cât produsele ei se apropie mai mult de real. Combinarea de idei și imagini se realizează sub influența unor indicații concrete, a unor schițe sau, cel mai frecvent, a indicațiilor și descrierilor verbale. Imaginația reproductivă lărgeste foarte mult câmpul mental. Ea ușurează, totodată, înțelegerea unor realități mai abstracte sau a evenimentelor istorice, fenomenelor geografice, a vieții și a sorții personajelor din literatură etc. Imaginația reproductivă întreține interesul și starea optimă de atenție în lectura unei cărți.

Visul de perspectivă constă în proiectarea conștientă și voluntară a drumului propriu de dezvoltare în acord cu posibilitățile personale și cu condițiile și cerințele sociale. Acesta contribuie la formarea idealului de viață și prin el la motivarea activităților curente, a opțiunilor profesionale, a acțiunilor de autoformare și autoeducare.

Și imaginația intervine în procesul motivațional, mai precis în conceptul de optimum motivațional, atunci când dificultatea sarcinii este percepută incorect de către subiect. În acest caz, ne confruntăm cu două situații tipice: fie cu subaprecierea semnificației sau dificultății sarcinii, fie cu supraaprecierea ei. Ca urmare, subiectul nu va fi capabil să-și mobilizeze energiile și eforturile corespunzătoare îndeplinirii sarcinii. Într-un caz, el va fi submotivată, va activa în condițiile unui deficit energetic, ceea ce va duce în final, la nerealizarea sarcinii. În cel de al doilea caz, subiectul este supramotivat, activează în condițiile unui surplus energetic care l-ar putea dezorganiza, stresa, i-ar putea cheltui resursele energetice chiar înainte de a se confrunța cu sarcina. Când un elev tratează cu ușurință sau supraestimează importanța unei teze sau a unui examen va ajunge la același efect: eșecul. În aceste condiții, pentru a obține un optimum motivațional este necesară o

ușoară dezechilibrare între intensitatea motivației și dificultatea sarcinii. De exemplu, dacă dificultatea sarcinii este medie, dar este apreciată ca fiind mare, atunci o intensitate medie a motivației este suficientă pentru realizarea ei (deci o ușoară submotivare). Optimumul motivațional se obține prin acțiunea asupra celor două variabile care intră în joc: prin obișnuirea indivizilor de a percepe cât mai corect dificultatea sarcinii (prin atragerea atenției asupra importanței ei, prin sublinierea momentelor ei mai grele etc.) sau prin manipularea intensității motivației în sensul creșterii sau scăderii ei (introducerea unor emoții puternice de anxietate sau de frică ar putea crește intensitatea motivației).

Imaginația este legată într-un fel specific și cu întreaga personalitate. Experiența proprie de viață, orientările dominante, dinamica temperamentală, configurația caracterială ghidează combinările imaginative și le finalizează în produse specifice pentru fiecare. Procesul și produsul imaginativ exprimă personalitatea, originalitatea acestuia și sunt ele însele noi și originale, atât față de experiența individuală cât și față de cea socială.